

Virum, april 2008.

NOGLE OVERVEJELSER VEDRØRENDE EN DANSK SØMILITÆR REAKTION
PÅ DEN TYSKE BESÆTTELSE AF DANMARK 9. APRIL 1940.

Af Kommandør (1617) Svend Schack v. Fyren Kieler.

ET AKTIVT SØVÆRN APRIL 1940!

1. Mange danskere har sikkert spurgt sig selv, hvordan det mon ville være gået, hvis det danske Forsvar havde fået ordre til at kæmpe med alle dets rådige midler mod det tyske angreb på Danmark den 9. april 1940. En del har jo sagt, at det ville have været håbløst, og at det var det rigtige, da Regeringen besluttede sig for at kapitulere nogle få timer efter at angrebet var konstateret, samtidig med at der forelå et tysk ultimatum.

I min artikel i Tidsskrift for Søværnen nr.1 årgang 2000 har jeg i anledning af 60 året for besættelsen beskrevet begivenhederne i Danmark og Norge, og i artiklens afslutning anført noget om, hvad der kunne være opnået af det daværende Danske Søværn under andre omstændigheder.

I det følgende forsøger jeg derfor at konkretisere, hvad det Danske Søværn - med min indsigt i sømilitære spørgsmål - kunne have gjort og opnået, hvis man havde taget advarslerne om et muligt angreb på landet alvorligt, og både forberedt og deployeret vort sømilitære forsvar bedst muligt til at imødegå et angreb fra vort sydlige naboland, Nazi-Tyskland. Jeg er her gået ud fra, at Forsvaret som helhed havde handlet i overensstemmelse med den af Regeringen udgivne forholdsordre i tilfælde af et militært angreb på Danmark, og at man for Søværnets vedkommende havde fulgt Søværnskommandoens forholdsordre nr.1, der påbød enhederne at imødegå flåde- og luftangreb og landsætninger på dansk territorium.

2. De første advarsler om et tysk angreb kom fra det danske gesandtskab i Berlin den 1.april. De blev kraftigt forstærket af den danske marineattaché den 4. april. Og den 8.april var det klart, at et angreb på både Danmark og Norge kunne ske når som helst. Ingen af disse advarsler gav anledning til militære forholdsregler af nogen betydning for Søværnet i Danmark.

Eftersom Søværnets daværende chef, viceadmiral Rechnitzer, var en af dem, der anbefalede at kapitulere uden yderligere modstand, da angrebet fandt sted kl. 0415 den 9.april, ville en aktiv modstand fra Søværnets side nok have krævet en anden chef, som f.eks. den dengang nyligt afskedigede viceadmiral Wenck.

Men lad os forestille os, at der i tide både politisk og militært var blevet givet ordre til at kæmpe, hvad kunne der så være gjort og opnået fra Søværnets side? Ser man til Norge, som var lige så uforberedt og forsvarsmæssigt dårligt stillet som Danmark – bortset fra landets egenartede geografi og terræn -, så blev der jo her kæmpet, med hvad man havde, og ikke uden effekt, idet der var norske forsvarsenheder, herunder et aktivt søværn, som kæmpede mod overmagten i næsten 2 måneder, godt nok med assistance af vest-allierede styrker.

3. I dette notat har jeg derfor skitseret en mulig og naturlig indsats af det Danske Søværn ved det tyske angreb på landet den 9.april 1940 kl. 0415 ("Wesertid"). Jeg har længe været af den overbevisning, at Danmark, trods sin militære underlegenhed overfor den tyske "Wehrmacht", ville have kunnet både sinke og vanskeliggøre hele det tyske felttog mod de to skandinaviske lande, om end nok mest den del, der var rettet mod Norge. Og hvad Søværnet angår, at det ikke mindst var, hvad vore velegnede og velopøvede kyst-ubåde kunne have opnået. For at sandsynliggøre noget sådant må man – med kendskab til de relevante styrkeforhold og aktuelle planer – også opstille nogle forudsætninger, som jeg vil gøre rede for i det følgende.

4. Den første forudsætning er, at Tyskland ville have gennemført sine oprindelige planer for "Weserübung", selvom både Norge og Danmark havde truffet forsvarsforanstaltninger, som kunne have været på plads i dagene før angrebet. Dette forekommer plausibelt, når man kender Hitlers anvisning for den tyske operation af 1.marts 1940, der påbød de tyske styrker at gennemføre planen med al mulig militær magt, selvom der blev gjort modstand fra både dansk og norsk side.

Her er også taget i betragtning, at en hel del tyske både krigs- og forsyningsskibe primo april var sendt af sted mod de forskellige landgangssteder i Norge, og at det næppe havde været muligt at tilbagekalde dem, uden at røbe hele den planlagte operation. Hitler ville næppe have aflyst en operation, han allerede havde givet ordre til at udføre, medmindre hans planer var blevet røbet i utide, således at de vest-allierede – såvel som de to berørte lande – kunne have været klar til at imødegå angrebet med alle rådige midler. For noget sådant ville have umuliggjort det overraskelsesmoment, som var så væsentligt for udfaldet af den tyske plan for "Weserübung".

En anden forudsætning for en dansk imødegåelse af det tyske angreb måtte være, at der i tide var givet politisk godkendelse til at deployere og forberede danske forsvarsstyrker til imødegåelse af et tysk angreb på landet, herunder en ændring af nogle af de forskellige neutralitets bevogtnings opgaver, som hidtil havde været pålagt Søværnet.

Dette måtte også indebære en tilladelse til straks ved et erkendt angreb at armere de tidligere udlagte kontrollerede minespæringer samt til at foretage yderligere minelægninger med heraf følgende omdeployering af Søværnets enheder, så de var klar til bedst muligt at løse deres opgaver og kæmpe, når angrebet indtraf.

Under disse forudsætninger kunne jeg forestille mig, at Søværnskommandoen formentlig ville have deployeret enhederne, som sikringsstyrken under 1.verdenskrig med en eskadre både i Sundet og i Storebælt, men også med en mindre styrke i Lillebælt, som nu helt var blevet et dansk territorial farvand i modsætning til i 1914. En deployering til forsvar af de i stræderne i 1939 alt udlagte minespæringer, og som ikke krævede store omrokeringer i dagene op til 9.april 1940, om end nok nogle andre forberedte beredskabs foranstaltninger, bl.a. genindkaldelse af sikringsstyrken.

5. Styrken i Storebælt ville kunne have bestået af artilleriskibet "Peder Skram" og de 6 store torpedobåde samt inspektionsskibet "Ingolf", mineskibet "Lossen" og de to små minekraner samt 3 minestrygere bl.a. den nye "Søløven".

Styrken i Sundet ville så kunne bestå af artilleriskibet "Niels Iuel" og de derværende 5 mindre torpedobåde/bevogtningsfartøjer samt inspektionsskibet "Islands Falk" og minefartøjet "Dampbåd A" til i samarbejde med kystforterne omkring København at forsvare Sund området.

I Lillebælt en mindre bevogtningsstyrke bestående af inspektionsskibet "Hvidbjørnen" og 2 bevogtningsfartøjer.

Nogle af de nævnte skibe ville have kunne udlægge nye miner i felter nord for de tidligere udlagte spæringer, hvis dette havde været forberedt, (Se kortskitsen).

Herudover var der behov for nogle bevæbnede hjælpeskibe og kuttere i alle de tre farvandsafsnit, som vagtskibe ved udlagte spæringer. De skulle også advare og vejlede civil skibsfart samt på ordre inddrage farvandsafmærkning i hovedruterne og ved vigtige havneindløb, for at vanskeliggøre fjendtlige skibes navigation.

Marinens luftfartøjer kunne være fordelt til mindre flyvepladser og vandflyve-stationer på Sjælland, Fyn og i Nordjylland, hvor de ikke risikerede umiddelbar opdagelse og nedkæmpning af tyske luftstyrker, som tilfældet blev for Hærens flyvestyrker i Værløse.

Med hensyn til ubådenes mulige deployering henvises til pkt. 7.

Denne deployering og forsvarsevne af rådige danske marine-styrker i april 1940 ville godt nok være en hel del svagere end den tilsvarende sikringsstyrkes bevogtning under 1.verdenskrig på grund af de nedskæringer i flådens tal, der havde fundet sted efter 1918. Men med armerede og nyudlagte minespærringer ville den ikke have været nogen ubetydelig styrke til at hindre gennemsejling af stræderne af selv større tyske flåde- og transport-styrker.

6. Opgaven for de ca. 30 overfladeenheder og 10 rekognosceringsfly – alle krigsklargjorte – måtte, indtil et angreb på landet eller på vore enheder var erkendt, være at overvåge og rapportere skibstrafikken gennem stræderne, og lade de mindre enheder og luftfartøjer skygge og evt. markere tyske krigsfartøjer og skibsformationer, så længe de befandt sig i dansk territorialfarvand, som inkluderede det meste af stræderne.

Efter et angreb var erkendt, skulle de større enheder dels hindre fjendtlige anløb af danske havne og dels hindre fjendtlig strygning af de nu armerede minefelter ved at angribe tyske skibe, der blev sat ind på at støtte sådanne operationer. Herudover skulle minelæggerne med klargjorte selvvirkende miner på ordre udlægge nye felter i gennemsejlingsfarvandene. Støtte fra marinens jager- og torpedo-fly måtte være planlagt på forhånd.

De lokale operationer skulle styres af i forvejen udpegede kommanderende i hvert farvandsafsnit, om end nogen koordinering nok måtte foretages af Søværnskommandoen pr. radio.

7. Hvad angår de danske ubådes deployering ville man formentlig have placeret dem i nogle i forvejen fastlagte patruljefelter vel klar af de danske overfladestyrker for at undgå det, man i marinesproget kalder "mutual interference" og dermed forhindre, at egne enheder fejlagtigt kom til at engagere egne enheder på grund af tvivl om, hvorvidt man stod over for en ven eller fjende. Det var særlig vigtigt, når man taler om ubådskrigsførelse.

De 3 nye H-klasse ubåde alle stationeret i Århus og der støttet og krigsklargjorte af depotskibet "Henrik Gerner" lå nærmest ved Storebæltsområdet. De 2 D-klasse og 2 C-klasse ubåde, der var under kommando, havde været stationeret i Helsingør, her støttet af opmålingsskibet "Freja", men var blevet midlertidigt forlagt til Holmen på grund af is situationen i Sundet. Om dette sidste havde været påkrævet, kan man nok betvivle, men de lå dog fortsat nærmest Sund området.

De i alt 7 ubåde kunne således betids have været deployeret til patruljefelter henholdsvis i det nordlige Storebælt og sydvestlige Kattegat samt til det nordlige Sundet og det sydøstlige Kattegat, alle steder som et "back-stop" for fjendtlige styrker, som det måtte være lykkedes at trænge gennem stræderne efter krigsudbrud. Ubådene måtte naturligvis have en vis frihed til at opsøge og bekæmpe identificerede fjendtlige skibe, som de antraf efter "Weser" tid, (Se kortskitsen).

De havde alle – med velkvalificerede ubådschefer – opøvet et godt kendskab til farvandsforholdene, og var også de enheder af Søværnet, som var mest egnede til at undgå tyske luftangreb. En sådan deployering skulle naturligvis være beordret så sent som muligt af Søværnskommandoen af hensyn til ubådenes udholdenhed i patruljefelterne, dog senest ved erkendelsen af, at et angreb på landet havde fundet sted.

8. Styrkeforholdet taget i betragtning kunne et dansk sø forsvar, som her beskrevet deployeret, næppe have været opretholdt i mere end et par uger. Men det var også i de to første uger af det tyske felttog, hvor der ville have været størst chance for at tilføje tyskerne stor skade ikke mindst ved ubåds angreb, idet den tyske forsyningstrafik til både Norge og det nordlige Danmark måtte passere både de bevogtede danske minefelter og de her beskrevne ubåds patruljefelter.

Naturligvis kunne man ikke have angrebet tyske styrker, der var sejlet gennem de danske stræder før "Weser" dagen, men i de første to uger af april 1940 var der over 50 tyske transportskibe og ledsagende krigsskibe, der søgte gennem stræderne mod Norge og Nordjylland. Og der var også mange tyske skibe, som søgte tilbage til Tyskland nordfra bl.a. en del krigsskibe, og herunder det svært beskadigede lommeskib "Lützow", som af tyskerne måtte slæbes sydpå gennem Kattegat og Storebælt.

9. Så mangel på fjendtlige mål ville der ikke have været, hverken for de danske overfladeenheder, marineluftfartøjer eller undervandsbåde, hvis de var blevet deployeret som ovenfor beskrevet.

Da man efterfølgende ved, hvad det var for tyske marinestyrker, der blev sat ind mod Danmark, kan man konstatere, at talmæssigt var der ikke tale om en styrke, der var de omtalte danske overfladestyrker overlegen. Naturligvis ved man ikke, hvad tyskerne ville have sat ind, hvis der var blevet gjort dansk modstand til søs, men man ved, at tyskerne allerede havde deployeret næsten alle deres krigsskibe før "Wesertid" i de planlagte operationer mod Norge og Danmark.

Heller ikke våbenmæssigt, hvad angår kanon- og torpedobevæbning, var der tale om tysk overlegenhed, idet der kun blev indsat mindre krigsskibe og nogle svagt bevæbnede hjælpeskibe, bortset fra panserskibet "Schleswig-Holstein" med dets bevæbning af 28 og 15 cm kanoner. Dette skib var bestemt til at skulle støtte de tyske skibe, som var udset til at gøre landgang i Korsør og Nyborg, men skibet gik som bekendt på grund syd for Korsør på "Weser" dag, og ville også her have været et fortrinligt mål for vore torpedobåde støttet af "Peder Skram", der havde både 24 og 15 cm kanoner.

. Større tyske krigsskibe kunne alternativt være sat ud af spillet af vore Dantorp-fly eskorteret af nogle af marinens jagerfly.

Ingen af de mod København og Middelfart indsatte tyske skibe havde en bevæbning, der var de derværende danske styrker overlegen. Men naturligvis kunne de danske overfladestyrker næppe have holdt ud mere end nogle dage, selvom nogen genforsyning med ammunition og miner nok kunne være udført fra torpedostationen ved Bramsnæs vig og via andre sjællandske havne.

Nogle af vore enheder og deres mandskab ville være gået tabt på grund af kamphandlinger, bl.a. efter angreb fra det tyske luftvåben. Andre skibe havde muligvis måttet opgives på grund af kampskader, hvis reparationsmuligheder ikke var til stede. Og atter andre måtte måske have søgt tilflugt i Sverige for at undgå erobring af fjenden, hvis Regeringen besluttede at indstille videre kamphandlinger. Men nogle ville have overlevet tyske angreb, ligesom det var tilfældet i Norge. Der var i april måned stadig mange mørke nattetimer, som kunne have været godt udnyttet af vore enheder. Og dansk sømilitær modstand kunne have givet de vest-allierede flere muligheder for at gøre sig gældende overfor de tyske styrker, som i den indledende fase af "Weserübung" var meget sårbare.

For at undgå "mutual interference" med britiske styrker i Stræderne og Kattegat ville det have været påkrævet at skabe kontakt med England, specielt m.h.t. ubåds- og mineoperationer. Men det kunne, som tilfældet blev i Norge, nok have ladet sig gøre, om ikke på anden måde, så gennem den britiske ambassade i Stockholm

Tysk luft indsats ville næppe have haft fuld effekt overfor de danske sø styrker i de første par uger, fordi det tyske luftvåben var fuldt optaget af dets forskellige missioner med luftangreb og luftlandsætninger til støtte for de tyske luft- og hærstyrker både i Danmark og Norge. Ser man til Norge, var der norske overfladeskibe, der holdt ud i over 14 dage i Syd- og Vestnorge, trods den tyske lufttrussel. Tyske fly havde også svært ved at skelne ven fra fjende, hvad deres senere krigsførelse i Nordsøen viste, da de kom til at sænke tre af deres egne torpedojagere. Samarbejdet mellem det tyske luftvåben og den tyske flåde under 2.verdenskrig blev aldrig godt, og tyske luftangreb på bevægelige skibs mål var langt fra så effektive, som de tyske flyvere påstod. De var bedst uddannet til at angribe faste mål i land.

At f.eks flådestationen på Holmen kunne have været et sådant mål, hvis der var blevet kæmpet fra dansk side, må man nok antage. Men her kunne marinens egne jagerfly have gjort en indsats, på linje med, hvad norske jagerfly gjorde, da de forhindrede de første tyske luftlandsætninger på Fornebu ved Oslo om morgenen den 9.april.

10. Der kan naturligvis stilles en række kritiske spørgsmål om Søværnets muligheder og resultater under en sådan pludselig opstået kampsituation. Meget ville have været afhængigt af, at både Søværnskommandoen og de lokale styrkechefer i tide havde fået et godt overblik over, hvad der var under udvikling før og lige efter "Weser" tid. Som bekendt var Søværnets E-tjeneste på den tid ikke tilstrækkelig udbygget til at fremskaffe et fuldstændigt og aktuelt situationsbillede. Så de lokale kommanderende ville nok i høj grad have været henvist til at handle på grundlag af egne oplysninger og iagttagelser. Men med en klar forholdsordre og en fast kommandoføring ville de efter alt at dømme have været i stand til at gribe afgørende ind i de tyske forehavender.

Noget kunne dog i tide have været gjort for at få et bedre situationsbillede ved at placere nogle af de stationsskibe, Søværnet som et led i neutralitets bevogtningen havde lagt i havne i Jylland og på Sjælland, - subsidiært Fyr Væsenets inspektionsskibe- i de positioner i gennemsejlings-farvandene, hvor man på grund af is situationen havde inddraget fyrskibe, som ellers rapporterede om skibstrafikken.

Man kunne også spørge hvilken rolle Chefen for Kystflåden, Chefen for Kystdefensionen og Chefen for Søværnets Flyvetjeneste havde, for heller ikke de havde ideelle informations- og kommando faciliteter. Bortset fra sidstnævnte måtte de formentlig have koncentreret sig om at skabe ekstra forsvarsforanstaltninger og udrustning, samtidig med at de holdt føling med og informerede de lokale kommanderende om den generelle situation. Kun Søværnskommandoen og de lokale chefer kunne gribe afgørende ind i i gang værende eller forestående kamphandlinger.

Ville kommunikations nettet med flåderadiostationen på Holmen kunne have fungeret? Om den var blevet slået ud på et tidligt tidspunkt, ville landets øvrige veludbyggede kommunikations net dog nok have gjort det muligt at få alle vigtige rapporter og ordrer igennem.

Alt taget i betragtning ville det nok have været vore ubåde, der kunne have bidraget mest til at sænke tyske skibe, idet hele den tyske plan var betinget af, at den tyske marine var i stand til søvejs at fremføre de forstærkninger (på tysk kaldet "Nachschub"), der var nødvendige for at gennemføre Hitlers angrebsplaner. Naturligvis kunne de danske ubåde ikke have angrebet den slagkraftige styrke, som

tyskerne satte ind mod Oslofjorden, fordi den passerede Storebælt dagen før "Weser" dag. Men de efterfølgende og igangværende transporter af tropper, materiel og drivstoffer ville have været oplagte mål for ubådene indenfor de to første uger af det tyske felttog.

11. For yderligere at uddybe det sidstnævnte kan følgende anføres. Udover tankskibe omfattede dette "Nachschub" 35 transportskibe med 16.000 tropper, 2.000 heste, 3.000 køretøjer og 3.000 tons krigsmateriel og forsyninger. Disse transportskibe blev kun eskorteret af nogle mindre enheder, såsom minestrygere og armerede trawlere, der ikke var eksperter i anti-ubåds krigsførelse. Og det tyske luftvåben havde heller ikke særlig evne til at opdage og bekæmpe neddykkede ubåde i dette farvandsområde. Bortset fra en engelsk ubåd, der efter at have udlagt miner i det nordlige Kattegat, måtte uddykke på grund af maskinhavari og derved blev opdaget af et tysk fly, havde det tyske luftvåben ingen kontakt med de derværende 10 britiske ubåde, som i april dagene 1940 blev indsat i Skagerak og Kattegat. Det lykkedes disse at sænke 7 tyske transportskibe og 3 krigsskibe, herunder krydseren "Karlsruhe", samt at beskadige andre alvorligt, herunder slagskibet "Lützow".

Nogle vil nok sige, at is situationen i Stræderne og Kattegat den 9. april 1940 var ugunstig for den danske ubådsdeployering, som beskrevet i pkt. 7. Men is forekomsterne var dog ikke værre, end at de tillod alle de tyske gennemsejlinger før "Weser" dag. Der var kun tale om spredt drivis, som oven i købet ville have givet vore ubåde gode muligheder for en skjult deployering og bedre angrebsmuligheder efter "Weser" tid.. Med ordre til at søge til Sverige, når deres torpedoer var opbrugt eller deres forsynings muligheder var udtømt, ville de formentlig have kunnet klare disse to første uger, der var så kritiske for tyskerne under deres Norges felttog. Enkelte var måske gået tabt på grund af tyske modangreb, men briterne mistede kun 2 af deres 10 ubåde som følge af tyske modangreb.

Med deres i alt 60 torpedoer kunne de danske ubåde formentlig have sænket op til 10 tyske transportskibe med deres dyrebare last af tropper, krigsmateriel og drivstoffer, noget de tyske styrker i Norge og de tyske luft- og flådestyrker i Nordjylland var meget afhængig af at få tilført ubeskåret ad søvejen. Tab på op til 30% af det fremførte var altid en kritisk faktor under en militær offensiv

12. Men alt dette ville jo ikke have forhindret tyskerne i at erobre Danmark, vil nogen sige. Nej! men det ville have medvirket til at forsinke den tyske krigsførelse og opmarch, som udover gennem Stræderne, også gik op gennem Jylland med et behov for søvejs forsyninger og videre skibstransport fra de nordjyske havne til Norge.

Havde de vest-allierede fået lejlighed til at etablere sig i Norge, inden tyskerne havde fået sat sig for fast i de mange havne, som de angreb til "Weser" tid, kunne det have ændret 2.verdenskrigs forløb væsentligt og muligvis have ført til en fredsslutning, før det meste af verden blev involveret i denne verdenshistoriens hidtil største og mest ødelæggende krig.

12. Ville Søværnet, der ikke havde været i krig siden 1864, med dens menige besætninger hovedsagelig bestående af indkaldte og kort uddannede værnepligtige, have kunnet hævde sig i den her beskrevne krigs situation?. Ser man til Hærens styrker, som også primært bestod af indkaldte værnepligtige, havde de uden tøven taget kampen op den 9.april 1940 i Sønderjylland, og ikke uden effekt, indtil Regeringens beslutning om at indstille kampen forelå. Og ser man til den danske flådes tidligere historie i kamp mod vel uddannede og overlegne modstandere, kan man vist roligt slutte, at også i den her beskrevne situation, ville Søværnets enheder have været situationen voksen og have ydet deres bedste.

Med til denne antagelse hører, at Danmark på et tidligt tidspunkt indførte ubåde i sin flådestruktur. De havde opøvet en god evne til at operere i vore læge kystfarvande. Også vore overfladeenheder var – trods en del ældre materiel – vel øvede i brug af deres forskellige våben, artilleri, torpedoer og miner. Og vore marineflyvere var vel trænede i både rekognoscering og angreb på skibe samt tillige i jagerforsvar, hvad et par marineflyvere beviste under vinterkrigen i Finland.

Alt i alt mener jeg, at en dansk marine indsats i aprildagene i 1940 – herunder ikke mindst af vort ubådsvåben – ville have gjort en betydelig forskel fra det, der fandt sted på grund af Regeringens bestræbelser på ikke at provokere Nazityskland, før dets angreb på Danmark og samme regerings hurtige danske kapitulation hin 9. april, hvor det kun var Hæren i Sønderjylland, der havde tilføjet tyskerne nogle forsinkelser og tab.

Med den her af mig beskrevne mulige maritime indsats, ville ikke mindst vore ubåde være blevet et påskønnet og agtet element i dansk sø forsvar ikke alene i de militæres men også i politikernes og befolkningens øjne. Det ville måske tillige have været noget, som kunne have gjort, at det Danske Søværn også i dag havde bevaret et ubådsvåben i sin flåde.

SUND- OG BÆLTOMRÅDET

APRIL 1940

M. MULIGE UBÅDS OG MINE
FELTER ANGIVET

